

Λουκιανός ο Σαμοσατεύς: Περί πένθους

Ο Λουκιανός γεννήθηκε στα Σαμόσατα, της Συρίας το 120 μ.Χ. και έζησε μέχρι το 192 μ.Χ. Από μικρός που ήταν, έδειξε μεγάλο ζήλο για την μελέτη των ελληνικών, με αποτέλεσμα αργότερα να ξεκινήσει να μάθει τη ρητορική τέχνη στις σχολές της Ιωνίας, όπου εκεί σπούδασε τη σοφιστική -το έκανε αρχικά αυτό, κυρίως ως μέσον βιοπορισμού. Ύστερα άρχισε να ταξιδεύει, επιδεικνύοντας την ρητορική του δεινότητα, σε πόλεις της Ασίας, Ελλάδας, και της Ιταλίας.

Ήταν εξαιρετικά ανήσυχο πνεύμα, εντρύφησε σε πολλές φιλοσοφικές σχολές, ώπου τελικά τον προσέλκυσαν τα φιλοσοφικά ρεύματα των Επικούρειων και των Κυνικών και σε αυτά έδειξε την μεγάλη συμπάθειά του.

Υπήρξε δεινός σατυρικός συγγραφέας, με κριτικό ύφος, και οξύτατο βλέμμα, που με αυτό διέβλεψε τα πλημμελήματα πολλών εκ των διανοουμένων ή φιλοσόφων της εποχής του.

Μέσα από αυτό το ύφος καυτηρίασε, κάθε δεισιδαιμονία, τον παρασιτισμό, την υποκρισία των φιλοσόφων, την απειροκαλία των γραμματικών, πράγματα που τα στιγματίσε με γελαστούς χαριεντισμούς και δηκτικά σκώμματα. Φωτογράφος των ανθρωπίνων αδυναμιών, σκώπτει και χλευάζει, όχι μόνο για να προκαλέσει γέλιο, αλλά για να διδάξει, επιδεικνύοντας τη φωτεινή διαύγεια της ελληνικής διάνοιας, μπροστά στην μωρία των άλλων συγκαιρινών ή συγχρόνων του.

Έγραψε πάνω από ογδόντα βιβλία, εκ των οποίων μερικά από αυτά θεωρούνται πλαστά. Ένα από τα βιβλία του είναι και το «Περί πένθους». Μέσα από αυτό, διακωμωδεί τους πενθούντες πάνω από τον νεκρό, περιφρονεί τις υπερβολικές τους συνήθειες, και τους κρίνει ως απαίδευτους. Λοιδορεί τους μύθους του κάτω κόσμου που τους θεωρούν ως αληθινούς, μαζί και όλες τις παράλογες δεισιδαιμονίες των ανθρώπων. Τέλος, απορρίπτει την μεταθανάτια ζωή, την

πρόνοια και τον φόβο του θανάτου.

ΠΕΡΙ ΠΕΝΘΟΥΣ

1. Πραγματικά αξίζει τον κόπο να παρατηρεί κανείς όσα κάνουνε και λένε οι περισσότεροι άνθρωποι σε καταστάσεις πένθους, καθώς και όσα επαναλαμβάνουν κάθε τόσο όσοι προσπαθούνε τάχα να πούνε λόγια παρηγοριάς: Ότι θεωρούν αβάσταχτα όσα συμβαίνουν και στους ίδιους τους πενθούντες και σ' εκείνους για τους οποίους πενθούν, ενώ, μα τον Πλούτωνα και την Περσεφόνη, Δεν έχουν καμιά απολύτως σαφή γνώση ούτε αν αυτά είναι δυσάρεστα και αξιοθρήνητα ούτε, αντίθετα, αν είναι ευχάριστα και προτιμότερα για τους εκλιπόντες • παραδίδονται όμως στη λύπη σύμφωνα με το έθιμο και τη συνήθεια. Όταν λοιπόν κάποιος πεθάνει, κάνουν τα εξής —αλλά θα προτιμούσα να πω προηγουμένως ποιες αντιλήψεις έχουν για τον ίδιο τον θάνατο' έτσι θα γίνει φανερό για ποιο λόγο ακολουθούν όλες εκείνες τις περιττές συνήθειες.

2. Ο πολύς κόσμος λοιπόν, εκείνοι δηλαδή που οι σοφοί τους ονομάζουν απαίδευτους, βασισμένοι για τα ζητήματα αυτά και στον Όμηρο και στον Ησίοδο και στους άλλους μυθοποιούς, και δίνοντας κύρος νόμου στην ποίηση τους, έχουν την πεποίθηση ότι υπάρχει κάτω από τη γη ένας βαθύς τόπος, ο Άδης, που είναι μεγάλος και ευρύχωρος και κατασκότεινος και ανήλιος, και δεν ξέρω πώς νομίζουν ότι φωτίζεται, ώστε να μπορεί ο καθένας να βλέπει τους άλλους παρευρισκόμενους. Σ' αυτό το χάσμα βασιλεύει ένας αδελφός του Δία, που ονομάζεται Πλούτωνα, και που τιμήθηκε με αυτή την προσφώνηση, όπως μου έλεγε κάποιος από τους ειδικούς σε τέτοιου είδους θέματα, εξαιτίας του πλούτου του σε νεκρούς. Αυτός λοιπόν ο Πλούτωνα, λένε, καθόρισε τη διακυβέρνηση και τη ζωή στον κάτω κόσμο με τον ακόλουθο τρόπο: Ο ίδιος έχει κληρωθεί να είναι άρχοντας των πεθαμένων, και όταν τους υποδεχτεί και τους παραλάβει, τους κρατά με δεσμά από τα οποία δεν μπορεί κανείς να ξεφύγει, και δεν επιτρέπει σε κανέναν απολύτως να πάρει τον δρόμο για τον επάνω κόσμο, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις μέσα σε όλους τους αιώνες, και για εξαιρετικά σημαντικούς λόγους.

3. Γύρω από τη χώρα του κυλούν ποτάμια μεγάλα και τρομακτικά, και μόνο από τα ονόματά τους: Ονομάζονται Κωκυτοί και Πυριφλεγέθοντες και τα παρόμοια. Και το σημαντικότερο, η Αχερουσία λίμνη βρίσκεται στην αρχή και υποδέχεται πρώτη τους νεοφερμένους, και δεν μπορεί κανείς να τη διασχίσει ή να την παρακάμψει χωρίς τη βοήθεια του περαματάρη • γιατί είναι και πολύ βαθιά για να την περάσει κανείς περπατώντας, και πολύ μεγάλη για να τη διασχίσει κανείς κολυμπώντας,

και γενικά δεν είναι δυνατό να την περάσουν πετώντας ούτε καν τα πεθαμένα πουλιά.

4. Κοντά στην κατωφέρεια και στην πύλη, που είναι από ατσάλι, έχει εγκατασταθεί ο ανεπιός του βασιλιά, ο Αιακός, στον οποίο έχει ανατεθεί η φρουρά, και δίπλα του ένα σκυλί τρικέφαλο με πολύ κοφτερά δόντια, που κοιτάζει φιλικά και ειρηνικά όσους καταφθάνουν, εκείνους όμως που προσπαθούν να δραπετεύσουν τους γαβγίζει και τους τρομάζει με ορθάνοιχτο το στόμα του.

5. Όταν λοιπόν περάσουν τη λίμνη, τους καλωσορίζει παραμέσα ένα μεγάλο λιβάδι, γεμάτο ασφοδέλους, και ένα ποτό που καταπολεμά τη μνήμη• γι' αυτό άλλωστε ονομάζεται «της Λησμονιάς». Όλα αυτά ασφαλώς τα διηγήθηκαν στους παλαιούς, όταν επέστρεψαν από κει, η Άλκηστη και ο Πρωτεσίλαος, οι Θεσσαλοί, και ο Θησέας, ο γιος του Αιγέα, και ο ομηρικός Οδυσσέας, πολύ σοβαροί και αξιόπιστοι μάρτυρες, που, κατά τη γνώμη μου, δεν θα ήπιαν από την πηγή, γιατί αλλιώς δεν θα τα θυμούνταν.

6. Ο Πλούτωνας λοιπόν και η Περσεφόνη, όπως είπαν εκείνοι, διαφεντεύουν και έχουν την εξουσία πάνω στα πάντα, τους υπηρετούν όμως και συνεργάζονται στη διακυβέρνηση πολύς κόσμος, Ερινύες, Ποινές, Φόβοι, και ο Ερμής, αλλά αυτός δεν είναι πάντοτε μαζί τους.

7. Υπαρχηγοί πάντως και σατράπες και δικαστές είναι διορισμένοι δύο, ο Μίνωας και ο Ραδάμανθης από την Κρήτη, που είναι γιοι του Δία. Αυτοί τους καλούς και δίκαιους ανθρώπους και όσους έζησαν ενάρετα, όταν συγκεντρωθούν πολλοί, τους στέλνουνε, σαν σε αποικία, στα Ηλύσια Πεδία, για να συμμετάσχουν στην πιο υπέροχη ζωή.

8. Αν όμως εντοπίσουν κάποιους κακόψυχους, τους παραδίνουν στις Ερινύες και τους στέλνουν στον χώρο των ασεβών, για να τιμωρηθούν ανάλογα με τις αδικίες τους. Εκεί λοιπόν και τι δεν παθαίνουνε, καθώς τους συστρέφουνε τα μέλη τους και τους καίνε και τους τρώνε οι γύπες και περιστρέφονται δεμένοι σε τροχό και κυλάνε πέτρες σε ανηφόρα. Όσο για τον Τάνταλο, στέκεται αφυδατωμένος ακριβώς στην άκρη της λίμνης, κινδυνεύοντας ο κακόμοιρος να πεθάνει από τη δίψα.

9. Όσοι πάλι έζησαν μέτρια, κι αυτοί είναι πολλοί, τριγυρνούν μέσα στο λιβάδι χωρίς τα σώματα τους, έχοντας γίνει σκιές, και εξαφανίζονται σαν καπνός, μόλις κάποιος τους αγγίξει. Τρέφονται βέβαια με τις προσφορές υγρών και τα

αφιερώματα τροφίμων που κάνουμε εμείς πάνω στους τάφους τους. Αν λοιπόν κάποιου δεν του έμεινε πάνω στη γη κάποιος φίλος ή συγγενής, αυτός τριγυρνάει ανάμεσα στους άλλους νηστικός και πεινασμένος νεκρός.

10. Όλα αυτά οι περισσότεροι τα έχουν ενστερνιστεί με τέτοια βεβαιότητα, ώστε όταν πεθάνει κάποιος από τους δικούς τους, πρώτα απ' όλα φέρνουν έναν οβολό και τον τοποθετούν στο στόμα του, για να αποτελέσει την αμοιβή του περαματάρη για το ταξίδι, χωρίς να εξετάσουν προηγουμένως ποιο νόμισμα ισχύει και κυκλοφορεί στους κάτω, κι αν περνάει σ' εκείνους ο αττικός ή ο μακεδονικός ή ο αιγινήτικος οβολός, ούτε ότι θα ήταν πολύ καλύτερο να μην έχουν να πληρώσουν τα ναύλα γιατί έτσι, αν δεν τους παραλάμβανε ο περαματάρης, θα στέλνονταν πάλι πίσω και θα ξαναγύριζαν στη ζωή.

11. Έπειτα τους λούζουν, σαν να μη φτάνει η λίμνη του κάτω κόσμου για το λουτρό των κατοίκων του, και αλείφουν με το καλύτερο άρωμα το σώμα τους, που ήδη αρχίζει να αποσυντίθεται με δυσοσμία, τους στεφανώνουν με όμορφα λουλούδια και τους εκθέτουν αφού πρώτα τους ντύσουν με ρούχα εντυπωσιακά, προφανώς για να μην κρυώνουν στον δρόμο και για να μην τους βλέπει γυμνούς ο Κέρβερος.

12. Ακολουθούν θρηνωδίες και στριγγλίσματα από τις γυναίκες και δάκρυα από όλους, και στήθη που χτυπιούνται, και μαλλιά που ξεριζώνονται, και μάγουλα που γδέρνονται και ματώνουν• σε κάποιες περιπτώσεις και ρούχα ξεσχίζονται και το κεφάλι πασπαλίζεται με σκόνη, και οι ζωντανοί είναι πιο αξιολύπητοι από τον νεκρό: Κυλιούνται κάτω ξανά και ξανά, και χτυπούνε το κεφάλι τους στο έδαφος, ενώ εκείνος, ευπαρουσίαστος και όμορφος και στεφανωμένος με το παραπάνω, είναι εκτεθειμένος σε υπερυψωμένο σημείο και επιβλητικός, σαν να έχει στολιστεί για παρέλαση.

13. Έπειτα η μητέρα ή και, μα τον Δία, ο πατέρας προβάλλει ανάμεσα από τους συγγενείς, τον αγκαλιάζει —ας πούμε ότι είναι εκτεθειμένος κάποιος νέος και ωραίος, για να είναι εντονότερο το σχετικό δράμα— και αρχίζει να βγάζει παράξενες και ανώφελες κραυγές, στις οποίες ο ίδιος ο νεκρός θα μπορούσε να απαντήσει, αν αποκτούσε φωνή. Θα έλεγε δηλαδή ο πατέρας, μιλώντας με αναφιλητά και με μακρόσυρτη την κάθε του έξη: *«Πολυαγαπημένο μου παιδί, μου έφυγες και πέθανες και σ' άρπαξε πρόωρα ο Χάρος, κι εμένα τον δύστυχο με άφησες μονάχο, χωρίς να παντρευτείς, χωρίς να κάνεις παιδιά, χωρίς να πας στρατιώτης, χωρίς να καλλιεργήσεις τη γη, χωρίς να φτάσεις στα γεράματα. Δεν*

θα γλεντοκοπήσεις άλλο, ούτε θα ερωτευτείς, παιδί μου, ούτε θα ξαναμεθύσεις στα συμπόσια με τους συνομηλίκους σου».

14. Αυτά θα έλεγε και άλλα παρόμοια, νομίζοντας ότι ο γιος του τα χρειάζεται ακόμη όλα αυτά και τα λαχταράει μετά τον θάνατο του, αλλά δεν μπορεί να τα χαρεί. Αλλά τι λέω; Πόσοι και πόσοι δεν έσφαξαν πάνω στους νεκρούς άλογα και παλλακίδες, μερικοί ακόμη και οινοχόους, και έκαψαν μαζί τους τα ρούχα και τα άλλα στολίδια τους ή τα έθαψαν μαζί με τους νεκρούς, σαν να μπορούσαν εκείνοι να τα χρησιμοποιήσουν και να τα ευχαριστηθούν εκεί κάτω;

15. Ο γέροντας λοιπόν, που θρηνεί με αυτόν τον τρόπο, δεν φαίνεται να διεκτραγωδεί όλα όσα είπα προηγουμένως, και ακόμη περισσότερα, ούτε για χάρη του παιδιού του —γιατί ξέρει ότι δεν πρόκειται να τον ακούσει ούτε κι αν φωνάξει δυνατότερα κι από τον Στέντορα— ούτε βέβαια για τον εαυτό του αυτή τη σκέψη και τη γνώμη θα μπορούσε να την έχει και χωρίς τις κραυγές, μια και κανείς φυσικά δεν χρειάζεται να κραυγάζει στον εαυτό του. Το μόνο που μένει, λοιπόν, είναι ότι λέει αυτές τις ανοησίες για χάρη των παρευρισκομένων, χωρίς να γνωρίζει ούτε τι έχει πάθει το παιδί του ούτε πού έχει πάει, κι ακόμη περισσότερο, χωρίς να εξετάσει καθόλου τι είναι η ίδια η ζωή• αλλιώς δεν θα δυσφορούσε για την απομάκρυνση απ' αυτήν, σαν να πρόκειται για κάτι το φοβερό.

16. Θα του έλεγε λοιπόν το παιδί του, έχοντας πρώτα ζητήσει από τον Αιακό και τον Αϊδωνέα την άδεια να προβάλλει για λίγο το κεφάλι του από την είσοδο του Άδη και να κάνει τον πατέρα του να πάψει να λέει ανοησίες: «Κακόμοιρε άνθρωπε, για τι φωνάζεις; Γιατί μου δημιουργείς προβλήματα; Σταμάτα να ξεριζώνεις τα μαλλιά σου και να κάνεις γρατσουνιές στο δέρμα του προσώπου σου. Γιατί με κακολογείς και με αποκαλείς καημένο και κακότυχο, ενώ είμαι πολύ καλύτερα από σένα και σε πολύ μεγαλύτερη ευδαιμονία; Τι φοβερό έχεις την εντύπωση ότι περνάω; Ή μήπως επειδή δεν έγινα τέτοιος δα γέρος σαν κι εσένα, με φαλακρό το κεφάλι, με ρυτίδες στο πρόσωπο, καμπούρης και αδύναμος στα γόνατα, και γενικά φθαρμένος από τον χρόνο, έχοντας συμπληρώσει πολλά τριαντάμερα μηνών και ολυμπιακές τετραετίες, και μάλιστα στα τελευταία με σαλεμένο το μυαλό μπροστά σε τόσο κόσμο; Ανόητε, τι αξιόλογο νομίζεις πως υπάρχει στη ζωή, που δεν θα το απολαμβάνω άλλο πια; Ή μήπως θα μου πεις, όπως φαίνεται, για τα συμπόσια και τα δείπνα και τα ρούχα και τις ερωτικές απολαύσεις, και φοβάσαι μη μου λείψουν αυτά και αφανιστώ; Δεν καταλαβαίνεις ότι το να μη διψάς είναι καλύτερο από το να πίνεις, και το να μην πεινάς από το να τρως, και το να μην κρυώνεις από το να διαθέτεις πλήθος ρούχα;».

17. Έλα λοιπόν, μια και φαίνεται να βρίσκεσαι σε άγνοια, θα σε διδάξω να θρηνηίς πιο αληθινά. Ξεκίνα λοιπόν πάλι από την αρχή και φώναζε: «Καημένο μου παιδί, δεν θα διψάσεις άλλο πια, δεν θα πεινάσεις άλλο πια, δεν θα κρυώσεις. Μου έφυγες ο κακότυχος και γλίτωσες τις αρρώστιες, δεν φοβάσαι πια τον πυρετό, ούτε εχθρό ούτε τύραννο• δεν θα σε λυπήσει έρωτας, δεν θα σε παραπλανήσει συντροφιά, δεν θα ξοδευτείς γι' αυτό δυο και τρεις φορές τη μέρα, τι συμφορά! Δεν θα σε περιφρονήσουν στα γηρατειά σου ούτε θα σε θεωρήσουν ενοχλητικό οι νέοι βλέποντάς σε».

18. Αν τα πεις αυτά, πατέρα, δεν νομίζεις ότι τα λόγια σου θα είναι πολύ πιο αληθινά και πιο αξιοπρεπή από τα προηγούμενα; Δες όμως μήπως σε στενοχωρεί το εξής, και συλλογίζεσαι το βαθύ και πυκνό σκοτάδι που έχουμε εδώ, κι έπειτα φοβάσαι μήπως πάθω ασφυξία κλεισμένος μέσα στο μνήμα. Για το ζήτημα αυτό θα πρέπει να σκεφτείς ότι, όταν τα μάτια μου σαπίσουν ή, μα τον Δία, καούν, αν έχετε αποφασίσει να με κάψετε, δεν θα χρειαστεί να βλέπουμε ούτε φως ούτε σκοτάδι.

19. Και αυτά βέβαια ίσως να μην είναι υπερβολικά. Αλλά σε τι με ωφελούνε τα στριγγλίσματά σας και τα χτυπήματα στο στήθος με συνοδεία αυλού, και η υπερβολή των γυναικών στο θρηνολόγημα; Σε τι με ωφελεί να είναι στεφανωμένη η πέτρα πάνω από τον τάφο μου; Ή τι νόημα έχει για σας να χύνετε από πάνω ανέρωτο κρασί; Ή μήπως πιστεύετε ότι θα φτάσουν οι σταγόνες του ως εμάς και θα διεισδύσουν ως τον Άδη; Όσο για τα αφιερώματα τροφίμων το βλέπετε κι εσείς οι ίδιοι, φαντάζομαι, ότι το πιο νόστιμο απ' όσα ετοιμάστηκαν το παίρνει ο καπνός και φεύγει ανεβαίνοντας στον ουρανό, χωρίς να ωφελήσει καθόλου εμάς εδώ κάτω, ενώ το υπόλοιπο που μένει, η τέφρα, είναι άχρηστο, εκτός αν πιστεύετε ότι εμείς εδώ τρώμε στάχτη. Δεν είναι όμως τόσο άγονο και άκαρπο το βασίλειο του Πλούτωνα, ούτε μας τέλειωσε ο ασφόделος ώστε να ζητήσουμε από σας να μας στέλνετε τρόφιμα. Ωστε εδώ και ώρα, μα την Τισιφώνη, μου ερχόταν να ξεκαρδιστώ στα γέλια με όσα κάνατε και λέγατε, αλλά με εμπόδισε το ύφασμα και το μαλλί με το οποίο μου δέσατε σφιχτά τα σαγόνια.

Έτσι είχε, και τον σκέπασε το τέλος του θανάτου.

20. Για όνομα του Δία, αν ο νεκρός γυρνούσε προς το μέρος μας, ανασηκωνόταν στηριγμένος στον αγκώνα του και μας τα έλεγε αυτά, δεν θα θεωρούσαμε ότι τα λέει πάρα πολύ σωστά; Κι όμως οι ανόητοι όχι μόνο κραυγάζουν, αλλά και στέλνουνε και καλούνε κάποιον ειδικό στα θρηνολογήματα, που έχει συγκεντρώσει στο μυαλό του πολλές παλιές συμφορές, και τον χρησιμοποιούν ως σύμμαχο και

καθοδηγητή της ανοησίας τους, μοιρολογώντας ανάλογα με το πώς εκείνος διευθύνει το θρηνητικό τραγούδι.

21. Και όσο ο λόγος είναι για τους θρήνους, ισχύει για όλους ο ίδιος κανόνας της ανοησίας. Από κει και πέρα, έχοντας μοιράσει ανάλογα με την εθνικότητα τον τρόπο ταφής, ο Έλληνας καίει τον νεκρό του, ο Πέρσης τον θάβει, ο Ινδός τον περιβάλλει με γυαλί, ο Σκύθης τον καταβροχθίζει, ενώ ο Αιγύπτιος τον ταριχεύει. Αυτός μάλιστα ο τελευταίος —και το λέω επειδή το είδα— αποξηραίνει τον νεκρό και τον στήνει στο τραπέζι για να τρώνε και να πίνουνε μαζί. Πολλές φορές μάλιστα κάποιον Αιγύπτιο, που είχε απόλυτη ανάγκη από χρήματα, τον έβγαλε από το αδιέξοδο ή ο αδελφός ή ο πατέρας του, που δόθηκε ενέχυρο την κατάλληλη στιγμή.

22. Όσο για τους χωμάτινους τύμβους και τις πυραμίδες και τις επιτύμβιες στήλες και τα επιγράμματα, που δεν έχουν και μεγάλη αντοχή, πώς να μην πει κανείς ότι είναι περιττά και ότι μοιάζουν με παιχνίδια;

23. Παρόλα αυτά, και αγώνες οργανώνουν κάποιои, και επιτάφιους λόγους απαγγέλλουν πάνω στα μνήματα, σαν να είναι συνήγοροι ή μάρτυρες υπεράσπισης του νεκρού μπροστά στους δικαστές του κάτω κόσμου.

24. Στο τέλος όλων αυτών έρχεται το νεκρόδειπνο, όπου είναι παρόντες οι συγγενείς και προσπαθούν να παρηγορήσουν τους γονείς του νεκρού και να τους πείσουν να φάνε κάτι, πράγμα που εκείνοι το κάνουν ευχαρίστως, μα τον Δία, και όχι αναγκαστικά, μια και ήδη έχουν εξαντληθεί από την πείνα τριών συνεχόμενων ημερών. Και μέχρι πότε, φίλε μου, θα θρηνούμε; Άσε να αναπαυτεί η ψυχή του μακαρίτη. Ακόμη κι αν αποφάσιες να κλαις παντοτινά, ακριβώς γι' αυτό και μόνο πρέπει να μη μένεις χωρίς τρόφιμα, για να αντέξεις στο μέγεθος του πένθους.

Τότε ακριβώς είναι που όλοι απαγγέλλουν δύο ομηρικούς στίχους:

«κι η Νιόβη η ομορφόμαλλη θυμήθηκε να φάει • και οι Αχαιοί με την κοιλιά νεκρό δεν τον πενθάνε.

Κι αυτοί αρχίζουνε να τρώνε, στην αρχή με ντροπή και με φόβο, μήπως φανεί πως μετά τον θάνατο των πολυαγαπημένων τους εξακολουθούν να παρασύρονται από τις ανθρώπινες αδυναμίες.

Αυτά, και άλλα πολύ γελοϊότερα απ' αυτά, θα μπορούσε να διαπιστώσει κανείς εξετάζοντας όσα γίνονται σε καταστάσεις πένθους, επειδή οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν την εντύπωση ότι ο θάνατος αποτελεί τη μεγαλύτερη συμφορά

ΤΟΥΣ».

Μιχάλης Μανιάτης